

הטרגדיה של נחלת הכלל

גרס הרדין

בסימו של מאמר מעמיק על עתיד המלחמה הגרעינית, קבעו ג'ב. ווייזנר (J.B. Wiesner) והפ. יורק (H.F. York) כי "שני הצדדים במרוץ החימוש... ניצבים בפני הדילמה של כוח צבאי שמתמיד ועולה, וביטחון לאומי שמתמיד וצונח. לפי שיפוטנו המקצועי והמחושב, דילמה זו איננה ניתנת לפתרון טכני. אם הכוחות הגדולים ימשיכו לתור אחר פתרונות בתחום המדע והטכנולוגיה בלבד, התוצאה תהיה הסלמת המצב". אבקש למקד את תשומת לבכם - לא בנושא המאמר (ביטחון לאומי בעולם גרעיני), אלא בסוג המסקנה אליה הגיעו השניים; כלומר, בכך שאין פתרון טכני לבעיה. ישנה הנחה סמויה וכמעט אוניברסאלית בדיונים המתפרסמים בכתבי עת מדעיים, מקצועיים ופופולאריים-למחצה, והיא כי לבעיה בה דנים קיים פתרון טכני. 'פתרון טכני' ניתן להגדיר ככזה המצריך שינוי אך ורק בשיטות של מדעי הטבע, שעה שהוא דורש שינוי מועט, אם בכלל, בערכים האנושיים או במושגי המוסריות.

בימינו (אם כי לא כן בזמנים קודמים), פתרונות טכניים מתקבלים תמיד בברכה. בשל כישלונות ניבוי קודמים, דרוש אומץ כדי לטעון כי פתרון טכני נכסף איננו אפשרי. ווייזנר ויורק הפגינו אומץ כזה; בעודם מתבטאים מעל דפיו של כתב עת מדעי, התעקשו השניים כי פתרון הבעיה אינו טמון במדעי הטבע. הם סייגו בזהירות את גילוי הדעת שלהם באמצעות הביטוי "לפי שיפוטנו המקצועי והמחושב...". אם צדקו או לא - אין זה עניינו של המאמר שלפנינו. עניינו, תחת זאת, הוא הרעיון החשוב שישנה קבוצת בעיות אנושיות שניתן לכנותן "בעיות משוללות פתרונות טכניים", ובאופן מדויק יותר - זיהויה של אחת מהן, ודיון על אודותיה.

קל להראות כי הקבוצה הזו אינה קבוצה ריקה. היזכרו במשחק 'אי-קס-עיגול'. חישובו על הבעיה, "איך אנצח במשחק 'אי-קס-עיגול'?" ידוע היטב כי איני יכול להצליח בכך, אם אני מניח (מתוך קבלה של מוסכמות תורת המשחקים) כי יריבי בקיא במשחק לגמרי. אם לומר זאת אחרת, אין "פתרון טכני" לבעיה. אני יכול לנצח רק באמצעות הענקת משמעות רדיקלית למילה 'לנצח'. אני יכול לחבוט ביריבי בראשו, או שאני יכול לזייף את העדויות. כל דרך בה 'אנצח' כרוכה, במידה מסוימת, בנטישת המשחק, כפי שאנו מבינים אותו באופן אינטואיטיבי (אני יכול גם, כמובן, לנטוש בגלוי את המשחק - לטרב לשחק בו. זה מה שרוב המבוגרים עושים).

בקבוצת "הבעיות משוללות הפתרון הטכני" ישנם חברים. טענתי היא כי "בעיית

האוכלוסין", כפי שהיא נתפסת בדרך כלל, חברה בקבוצה זו. האופן שבו היא [הבעיה] בדרך כלל נתפסת מצריך התעכבות מה. יהא זה הוגן לומר כי רוב האנשים המתייסרים בבעיית האוכלוסין מנסים למצוא דרך להימנע מן הרעות החולות של התפוצצות האוכלוסין מבלי לוותר על אף אחת מן הפריבילגיות מהן הם נהנים כעת. הם סבורים כי ניצול הימים לצרכים חקלאיים, או פיתוח זנים חדשים של חיטה, יפתרו את הבעיה – באופן טכנולוגי. להלן אבקש להראות כי הפתרון אותו הם מחפשים איננו בר מציאה. בעיית האוכלוסין אינה ניתנת לפתרון טכני, ובמובן הזה איננה שונה כלל מבעיית הניצחון במשחק 'איקס-עיגול'.

מה עלינו להגדיל ככל האפשר?

אוכלוסיה, כפי שטען מלתוס, נוטה באופן טבעי לגדול באופן "הנדסי", או כפי שנאמר כיום, אקספוננציאלי. בעולם סופי, משתמע מכך כי החלק היחסי לנפש מתוך הטובין העולמיים חייב לפחות. האם עולמנו-שלנו אכן סופי? ניתן למצוא הגנה סבירה לדעה שהעולם הנו אינסופי, או שאיננו יודעים שהוא אינו כזה. אולם, במונחי הבעיות הפרקטיות שעלינו להתמודד עמן במשך הדורות הקרובים. באמצעות הטכנולוגיה הניתנת לחיזוי, ברור כי נגביר מאוד את הסבל האנושי אם לא נניח בעתיד המיידית כי העולם הזמין לאוכלוסיה האנושית שעל פני כדור הארץ הנו סופי: "החלל" אינו מהווה מפלט.

עולם סופי מסוגל לתמוך רק באוכלוסיה מוגבלת; לכן, ריבוי האוכלוסין צריך להשתוות, בסופו של דבר, לאפס (המקרה של תנודות רחבות וקבועות מעל ומתחת לאפס הוא גרסה טריוויאלית שאין צורך לדון בה). כשתנאי זה מתקיים, מה יהיה מצב המין האנושי? בפרט, האם מטרתו של בנת'ם – "הטוב הרב ביותר למספר הגדול ביותר" – יכולה להתממש?

לא – משתי סיבות, שכל אחת מהן מספיקה בפני עצמה. הראשונה תיאורטית. לא ניתן למקסם שני משתנים (או יותר) בעת ועונה אחת. דבר זה מרומז בתיאוריה של המשוואות היחסיות החלקיות, שניתן להרחיק ולתארך לפחות לימי ד'אלמבר (D'Alembert, 1717-1783).

הסיבה השנייה נובעת ישירות מעובדות ביולוגיות. כדי לחיות, כל אורגניזם זקוק למקור אנרגיה (למשל, מזון). אנרגיה זו מנוצלת לטובת שתי מטרות: הקיום עצמו, ועבודה. עבור האדם, קיום החיים מצריך בערך 1600 קלוריות ליום ("קלוריות קיום"). כל דבר שהוא עושה מעבר להישארות בחיים מוגדר כעבודה, ונתמך על ידי "קלוריות העבודה" שהוא קולט. קלוריות עבודה מנוצלות לא רק לטובת מה שאנו מכנים "עבודה" בשפת היומיום; הן נחוצות גם עבור כל צורות ההנאה, החל משחייה ומרוצי-מכוניות

וכלה בנגינת מוסיקה ובכתיבת שירה. אם מטרתנו היא הגדלה מרבית של האוכלוסייה, ברור מה עלינו לעשות: עלינו להוריד את שיעור קלוריות העבודה לנפש קרוב ככל האפשר לאפס. בלי ארוחות גורמה, בלי חופשות, בלי ספורט, בלי מוסיקה, בלי ספרות, בלי אמנות... סבורני כי יודה כל מאן דהוא, גם ללא טיעונים או הוכחות, כי הגדלה מרבית של האוכלוסייה אינה מגדילה ככל האפשר את הטובין. מימוש מטרת בנת'ם אינו אפשרי.

שיעורה המיטבי של אוכלוסייה הוא, אם כך, פחות מן המרב. הקושי בהגדרת השיעור המיטבי עצום; ככל הידוע לי, איש עדיין לא תקף בעיה זו. הגעה לפתרון קביל ויציב תצריך ללא ספק יותר מדור אחד של עבודה אנליטית מאומצת – ושכנוע רב.

אנו רוצים בטוב המרבי לנפש; אך 'טוב' מהו? עבור אדם אחד זהו שטח הבר, עבור אחר – אתרי סקי לאלפים. עבור אדם אחד תהיה זו לשון-ים המזינה ברוזים ומאפשרת לצידים לירות בהם; עבור אחר – אזור תעשייה. אנו נוהגים לומר כי השוואת טוב אחד למשנהו אינה אפשרית, כיוון שהטובין משוללי מכנה משותף. דברים משוללי מכנה משותף אינם ניתנים להשוואה.

באופן תיאורטי, דבר זה עשוי להיות נכון; אך בחיים האמיתיים, דברים משוללי מכנה משותף אכן ניתנים להשוואה. כל הדרוש הוא קריטריון לשיפוט ומערכת אומדן. בטבע, הקריטריון הוא הישרדות. האם טוב יותר עבור מין מסוים להיות קטן ובר-הסתרה, או גדול ורב-עוצמה? הברירה הטבעית יוצרת מכנה משותף בין משוללי המכנה המשותף. הפשרה המושגת תלויה באומדן טבעי של ערכי המשתנים.

האדם חייב לחקות תהליך זה. אין ספק כי בפועל הוא אכן עושה זאת – אך שלא בידעין. רק כאשר ההחלטות הסמויות הופכות גלויות, הטיעונים מתחילים. הסוגיה שיש להתמודד עמה בעתיד שלפנינו, היא פיתוח תיאוריית אומדן קבילה. אפקטים סינרגטיים, השתנות בלתי ליניארית וקשיים בחיזוי העתיד הופכים את הבעיה האינטלקטואלית לקשה – אך לא (ברמה העקרונית) לבלתי אפשרית.

האם קבוצה תרבותית כלשהי כבר פתרה את הבעיה הפרקטית הזו בזמננו, ולו רק ברמה אינטואיטיבית? עובדה פשוטה אחת מוכיחה כי התשובה היא 'לא': לא קיימת כיום בעולם אף אוכלוסייה משגשגת שמתאפיינת – ושהתאפיינה לאורך זמן – בריבוי טבעי ששיעורו אפס. כל עם שיזהה אינטואיטיבית את הנקודה המיטבית שלו יגיע אליה תוך זמן קצר, ואחרי כן שיעור ריבוי ישתווה לאפס וייוותר אפס.

כמובן, שיעור ריבוי חיובי עשוי לשמש כראייה לכך שאוכלוסייה מצויה מתחת לגודלה המיטבי. ואולם, לפי כל אמת מידה סבירה, האוכלוסיות בעלות קצב הגדילה הגבוה ביותר על כדור הארץ כיום הן (באופן כללי) האומללות ביותר. קשר זה (שאינו חייב להיות קבוע) מעורר ספק בהנחה האופטימית, אשר לפיה שיעור הריבוי החיובי של אוכלוסייה מהווה ראייה לכך שהיא עוד לא הגיעה לגודלה המיטבי.

לא נוכל לבצע אלא התקדמות מועטה לקראת שיעור אוכלוסין מיטבי, עד שנגרש במפורש את רוח-הדיבוק של אדם סמית' משדה הדמוגרפיה המעשית. בעניינים כלכליים, עושר העמים (1776) הוביל לפופולאריות רעיון "היד הנעלמה", לפיו יחיד אשר "מעוניין רק ברווחיו" יהיה לכאורה גם "מובל בידי יד נעלמה, לקידום... אינטרס הציבור". אדם סמית' לא טען כי דבר זה נכון באופן גורף, ואולי גם איש ממשיכיו לא טען כך. אבל הוא תרם לנטיית מחשבה שלטת, אשר התערבה מאז ואילך בפעולה חיובית המתבססת על ניתוח תבוני, דהיינו, הנטייה להניח כי ההחלטות שתתקבלנה באופן פרטי תהוונה, למעשה, ההחלטות הטובות ביותר עבור חברה שלמה. אם הנחה זו נכונה, היא מצדיקה את המשך מדיניותנו הנוכחית, של לסה פר (laissez faire – חוסר התערבות) בלודה. אם זה נכון, אנו יכולים להניח כי אנשים ישלטו בפריונם הפרטי וכך ייצרו את גודל האוכלוסייה המיטבי. אם ההנחה אינה נכונה, הרי שעלינו לבחון מחדש את חירויות הפרט שלנו, על מנת לברר על אלו מהן ניתן להגן.

טרגדיה של חירות בנחלת הכלל

את הטיעון הנגדי לרעיון "היד הנעלמה" בבקרת-אוכלוסין ניתן למצוא בתסריט שהותווה לראשונה בפמפלט מוכר בקושי ב-1833, על ידי מתמטיקאי חובב בשם ויליאם פורסטר לוי (William Forster Lloyd, 1794-1852). אנו רשאים לקרוא לתסריט זה "הטרגדיה של נחלת הכלל", תוך שימוש במילה "טרגדיה" באותו האופן שבו הפילוסוף ווייטהד (Whitehead) השתמש בו: "מהות הטרגדיה הדרמתית אינה אומללות. היא טמונה בכובד הראש של פעולתם חסרת הרחמים של דברים". הוא ממשיך ואומר, "אי-נמנעות זו של הגורל ניתנת להדגמה במונחי חיי-האדם רק באמצעות תקריות, אשר כרוכות בפועל באומללות. שכן רק באמצעותן, עקרונות של ההימלטות יכולה להיעשות ניכרת בדרמה".

הטרגדיה של נחלת הכלל מתפתחת באופן הבא. ציירו לעצמכם אהו פתוח לכל. מן הראוי לצפות כי כל רועה ינסה להחזיק על נחלת הכלל כמות בקר מרובה ככל האפשר. סביר כי סידור כזה יכול לעבוד באופן משביע רצון משך מאות שנים, בזכות מלחמות שבטיות, גזל וחולי, אשר הודות להם כמויות האנשים והבהמות כאחד אינן חורגות מכושר הנשיאה של השטח. ואולם, לבסוף מגיע יום הדין, כלומר, היום בו מתממשת המטרה הנכספת של יציבות חברתית. בנקודה זו, ההגיון הפנימי של נחלת הכלל מחולל טרגדיה, ללא רחמים.

כיצור רציונאלי, כל רועה מעוניין להגדיל את רווחיו ככל האפשר. בגלוי או בסמוי, באופן מודע יותר או פחות, הוא שואל, "מהי התועלת עבורי בהוספת עוד פרה אחת לעדר שלי?" לתועלת זו מרכיב אחד שלילי ומרכיב אחד חיובי.

1. המרכיב החיובי הוא פונקציה של הגידול בחיה אחת. מכיוון שהרועה מקבל את כל רווחי המכירות מן החיה הנוספת, התועלת החיובית קרובה ל- +1.
2. המרכיב השלילי הוא פונקציה של הרעייה היתרה, הנגרמת על ידי חיה נוספת אחת. ואולם, מכיוון שהשלכות רעיית-היתר נחלקות בין כל הרועים, התועלת השלילית עבור כל רועה מקבל החלטות היא רק חלקיק של -1.

בעודו מצרף יחד את התועלות החלקיות, הרועה הרציונאלי מסיק כי הצעד ההגיוני היחיד עבורו הוא להוסיף עוד חיה לעדר שלו. ועוד אחת... . אך זו המסקנה אליה מגיע כל אחד ואחד מן הרועים הרציונאליים החולקים יחד נחלת-כלל. וכאן טמונה הטרגדיה. כל אדם כבול למערכת המאלצת אותו להגדיל את עדרו ללא גבול - בעולם מוגבל. חורבן הוא הגורל לו נחפזים האנשים כולם, כאשר כל אחד מהם פועל למימוש האינטרס האישי שלו בחברה הדוגלת בחירות בנחלת הכלל. חירות בנחלת הכלל מביאה חורבן לכל.

יש שיגידו כי זה מובן מאליו. יהא זה כך! במובן מסוים, דבר זה נלמד כבר לפני אלפי שנים, אך הברירה הטבעית מעדיפה את כוחות ההכחשה הפסיכולוגית. היחיד מרוויח כיחיד מיכולתו להתכחש לאמת - אפילו כשהחברה כמכלול, שהוא עצמו מהווה חלק ממנו, נפגעת. חינוך מסוגל לנטרל את הנטייה הטבעית אל הדבר השגוי, אך ההשתלשלות הנחרצת של הדורות תובעת כי הבסיס לידע זה ירוענן בהתמדה.

תקרית פשוטה שאירעה לפני כמה שנים בלמסטר, מסצ'וסטס (Leominster, Massachusetts), מדגימה עד כמה ידע זה נוטה להתכלות. לאורך עונת הקניות של חג המולד, המדחנים במרכז העיר כוסו בשקיות ניילון, שנשאו תוויות עליהן נכתב: "נא לא לפתוח עד אחרי חג המולד. מחוות חניה חופשית באדיבות ראש העיר ומועצת העיר". במילים אחרות, בעודם חוזים דרישה גוברת עבור שטח נדיר ממילא, נכבדי העיר ייסדו מחדש את המערכת של נחלת הכלל. (אנו חושדים, באופן ציני, כי כמות הקולות שהם הרוויחו עלתה על כמות הקולות שהם הפסידו בשל נסיגה זו לאחור.)

הגיון נחלת הכלל מובן באופן מקורב זה זמן רב, אולי מאז גילוי החקלאות או המצאת הרכוש הפרטי בנכסי דלא-ניידי. אך לרוב הוא מובן רק במקרים מיוחדים שאינם מוכללים די הצורך. אפילו במועד מאוחר זה, בוקרים המחכירים אדמות לאומיות בשטחי המרעה המערביים אינם מגלים אלא הבנה אמביוולנטית, שהרי הם לוחצים באופן מתמיד על הרשויות הפדראליות להעלות את מספר הראשים [המותר לחלקה] עד לנקודה שבה רעיית-יתר מובילה לסחף קרקעות ולהשתלטות עשבייה. באופן דומה, האוקיינוסים בעולם ממשיכים לסבול מהישרדות הפילוסופיה של נחלת הכלל. אומות ימיות עדיין נענות אוטומטית לסיסמה של "חופש הימים". תוך שהן מכריזות על אמונתן ב"משאבים הבלתי מתכלים של האוקיינוסים", הן דוחקות מין אחר מין של דגים ולווייתנים לסף ההכחדה.

הגנים הלאומיים מציגים מקרה נוסף של פעולת הטרגדיה של נחלת הכלל. כיום הם

פתוחים לכל, ללא הגבלה. הגנים עצמם מוגבלים בהיקף - ישנו רק עמק יוסמיטי אחד - בעוד שנראה כי האוכלוסייה גדלה ללא גבול. הערכים שבעקבותיהם נמשכים המבקרים אל הגנים, נשחקים בהתמדה. בפשטות, עלינו להפסיק בזמן הקרוב להתייחס לגנים כאל נחלת כלל, אחרת לא יהיה בהם ערך עבור אף אחד.

מה עלינו לעשות? בדינו כמה אפשרויות. אנו יכולים לערוך להם מכירת מלאי ולהפכם לרכוש פרטי. אנו יכולים להותירם כרכוש ציבורי, אך להקצות את הזכות להיכנס אליהם. ההקצאה עשויה להיקבע על בסיס עושר, באמצעות השימוש במערכת של מכירה פומבית. היא עשויה להיקבע על בסיס איכות, כפי שזו מוגדרת על-ידי כמה סטנדרטים שיוסכם עליהם. היא עשויה להיקבע על-ידי הגרלה. או שהיא עשויה להיקבע על בסיס 'כל הקודם זוכה', כשהיא מתנהלת באמצעות תורים ארוכים. כל אלה, סבורני, אינם מפתים. אך חובה עלינו לבחור - או להסכים בשתיקה להרס נחלת הכלל שאותה אנו מכנים 'גנים לאומיים'.

זיהום

הטרגדיה של נחלת הכלל מופיעה מחדש, בדרך מהופכת, בבעיות של זיהום. כאן אין זו שאלה של נטילת דבר מה מנחלת הכלל, אלא של החדרת דבר מה לתוכה - שפכים, או פסולת כימית, רדיואקטיבית או חום למים; אדים רעילים ומסוכנים לאוויר; ושלטי פרסומת מסיחי דעת ובלתי נעימים לשדה הראייה. תחשיבי התועלת נותרו כמקודם. האדם הרציונאלי מוצא כי חלקו בעלות הפסולת שהוא פולט אל נחלת הכלל פחות מעלות טיהור הפסולת שלו טרם שחרורה. כיוון שדבר זה נכון עבור כולם, אנו כבולים למערכת של "הרעלת הבאר ממנה אנו שותים", כל עוד אנו פועלים כישויות עצמאיות, רציונאליות וחופשיות.

הטרגדיה של 'נחלת הכלל כסל-מזון' נמנעת על-ידי רכוש פרטי, או דבר מה הדומה לו בצורתו. אך האוויר והמים שסביבנו אינם ניתנים בקלות לגידור, ולכן הטרגדיה של 'נחלת הכלל כביב-שופכי' חייבת להימנע באמצעים אחרים, על ידי חוקים כופים או כלי מיסוי, שיהפכו את הטיפול בחומרים המזהמים לזול יותר עבור המזהם מאשר פליטתם בעודם בלתי מטופלים. עד עתה לא התקדמנו בפתרון בעיה זו כפי שהתקדמנו בפתרון הבעיה הראשונה. יתר על כן, מושג הרכוש הפרטי הייחודי שלנו - המרתיע אותנו מפני כילוי המשאבים החיוביים של כדור הארץ - מקדם זיהום. בעל מפעל או גדת נחל, שרכושו משתרע עד אמצע הנחל, מתקשה תכופות להבין מדוע אין זו זכותו הטבעית להעכיר את המים החולפים על פני מפתנו. החוק, המפגר תמיד אחרי זמנו, מצריך 'תפירה' והתאמה משוכללות כדי להסתגל להיבט זה של נחלת הכלל, אשר הובן רק לאחרונה.

בעיית הזיהום היא תוצאה של אוכלוסייה. לא שינה הרבה כיצד חלוץ אמריקני בודד נפטר מן הפסולת שלו. "מים זורמים מטהרים עצמם כל עשרה מיילים", נהג סבי לומר - והמיתוס היה קרוב מספיק לאמת כשהיה ילד, שכן אז לא היו אנשים רבים מדי. אך כשאוכלוסייה נהיית צפופה יותר, תהליכי המחזור הכימיים והביולוגיים הטבעיים כורעים תחת העול, וקוראים להגדרה מחודשת של זכויות רכוש.

כיצד לחוקק איפוק?

ניתוח בעיית הזיהום כפונקציה של צפיפות אוכלוסין חושף עיקרון מוסר שאינו זוכה בדרך כלל להכרה, כלומר: מוסריות של מעשה היא פונקציה של מצב המערכת בזמן בו הוא בוצע. שימוש בנחלת הכלל כביב-שופכין אינו מזיק לציבור הכללי בתנאי ספר, כיוון שבמצב כזה כלל אין ציבור; התנהגות זהה במטרופולין היא בלתי נסבלת. לפני מאה וחמישים שנה, איש-ערבה יכול היה להרוג ביזון אמריקני, לחתוך את הלשון בלבד לארוחת הערב שלו, ולהשליך את שאר החיה. בעשותו כך, הוא לא היה נוהג באופן בזבזני בשום מובן חשוב. כיום, משנותרו רק כמה אלפים בודדים של ביזונים, התנהגות כזו תעורר בנו חלחלה.

בהקשר זה, שווה לציין כי מידת המוסריות של מעשה אינה יכולה להיקבע על סמך תמונה. אין לדעת אם אדם ההורג פיל, או מבעיר אש בשטח מרעה, מזיק לזולת, לפני שמכירים את המערכת הכוללת שבה מופיעים מעשיו. "תמונה אחת שווה אלף מילים", אמר סיני קדום; אך ייתכן כי יהיה צורך בעשרת-אלפים מילים על מנת להעניק לה תוקף. אקולוגים, ממש כמו רפורמאטורים בכלל, ניצבים בפני הפיתוי לשכנע אחרים באמצעות קיצור-הדרך של הצילום. אך מהות של טיעון אינה ניתנת לצילום: היא מוכרחה להיות מוצגת באופן רציונאלי - במילים.

עובדה זו, שהמוסריות הנה 'רגישת מערכת', חמקה מתשומת ליבם של רוב מנסחי הקודים האתיים בעבר. "לא תעשה..." היא צורת הצווים המוסריים המסורתיים - ואלו אינם לוקחים בחשבון נסיבות מיוחדות. חוקי החברה שלנו הולכים בעקבות הדפוס של ימי-קדם, ולכן אינם הולמים משילה בעולם מורכב, צפוף ובר-שינוי. פתרונו הוא להרחיב את החוק באמצעות תקנות מנהליות. מכיוון שאין זה אפשרי להבהיר את כל התנאים שתחתיהם בטוח להבעיר פסולת בחצר האחורית, או להפעיל רכב ללא בקרת ערפיח, אנו מייפים באמצעות החוק את כוחם של המשרדים הבירוקראטיים לעסוק בפרטים. התוצאה היא הדין המנהלי, אשר בצדק חוששים ממנו - בשל טעם עתיק: *Quis custodiet ipsos custodes?* - 'מי ישגיח על המשגיחים עצמם?'. ג'ון אדאמס (John Adams) טען כי חייבת להיות לנו "ממשלה של חוקים ולא של אנשים". אדמיניסטרטורים בירוקראטיים, המנסים לאמוד מוסריות של מעשים במערכת

טוטאלית, מועדים במיוחד לשחיתות – ויוצרים, משום כך, ממשלה של אנשים, ולא של חוקים.

קל לחוקק איסור (אם כי לאו דווקא קל לאכפו); אך כיצד מחוקקים איפוק? הניסיון מראה כי ניתן להוציא דבר זה לפועל באופן מיטבי דרך תיווך הדין המנהלי. אנו מגבילים אפשרויות שלא לצורך אם אנו מניחים כי תחושת ה-Quis custodiet [‘מי ישגיח...’] שוללת מאיתנו את השימוש בדין המנהלי. תחת זאת, עלינו לשמר את האמרה כתזכורת תמידית לסכנות מבהילות שאיננו יכולים להתחמק מהן. האתגר הגדול ביותר הניצב כעת מולנו הוא המצאת המשובים-המתקנים הנחוצים להותרת המשגיחים ביושרם. עלינו למצוא דרכים לתיקוף הסמכות ההכרחית של המשגיחים ושל המשובים-המתקנים כאחד.

החופש להוליד אינו נסבל

הטרגדיה של נחלת הכלל קשורה לבעיות אוכלוסין בדרך נוספת. בעולם הנשלט רק על ידי עקרון ה-‘אדם לאדם זאב’ – אם אכן היה עולם כזה אי פעם – השאלה, כמה ילדים יהיו למשפחה, אינה מהווה עניין לדאגה ציבורית. הורים שיולידו בשפע רב יתר על המידה יותירו אחריהם צאצאים מועטים יותר, לא רבים יותר, מכיוון שלא יצליחו לטפל בילדיהם באופן מספק. דייוויד לאק (David Lack) ואחרים מצאו כי ניתן להוכיח שמשוּב שלילי כזה מסדיר את פריון הציפורים. אך אנשים אינם ציפורים – ואינם נוהגים כמותן מזה אלפי שנים, לפחות.

אם כל משפחה אנושית היתה תלויה רק במשאביה שלה; אם ילדי הורים פזיזים היו רעבים למוות; אם משום כך, הולדת-יתר היתה מביאה עמה את ‘עונשה’ שלה לשושלת – אז לא היה עניין ציבורי בפיקוח על הולדה בקרב משפחות. אך חברתנו מחויבת עמוקות למדינת רווחה, ומשום כך היא ניצבת בפני היבט נוסף של הטרגדיה של נחלת הכלל. במדינת רווחה, כיצד נתמודד עם משפחות, דתות, גזעים או מעמדות (או, למעשה, כל קבוצה מלוכדת שניתן להבחין בה) המאמצים הולדת-יתר כמדיניות להבטחת גידולם? לזווג בין החופש להוליד ובין האמונה כי כל הבא לעולם זכאי לזכות שווה על נחלת הכלל, משמעו לקבע את העולם לנתיב התנהלות טרגי.

למרבת הצער, זהו בדיוק נתיב ההתנהלות המקודם על ידי האו"ם. בשלהי 1967, כשלושים אומות הסכימו לנוסח הבא: “ההכרזה לכל באי-עולם בדבר זכויות האדם מתארת את המשפחה כיחידה הטבעית והבסיסית של החברה. מכך נובע, כי כל בחירה והחלטה ביחס לגודל המשפחה חייבת להתקבל בתוך המשפחה עצמה ללא יוצא מן הכלל, ואינה יכולה להתבצע על ידי כל גורם אחר.”

כואב להכחיש באופן מוחלט את תוקפה של זכות זו; כאשר אנו מכחישים אותו, אנו

חשים אי-נוחות דומה לזו שחשו תושבי סאלם, מסצ'וסטס (Salem, Massachusetts), שהכחישו את מציאותן של מכשפות במאה השבע-עשרה. בהווה, באזורי-מגורים ליבראליים, פועל מעין טאבו הבולם ביקורת על האו"ם. ישנה תחושה שהאו"ם הוא "תקוותנו הטובה ביותר והאחרונה", שאל לנו להטיל בו דופי; אסור לנו לשחק לידיהם של שמרנים קיצוניים. ואולם, הבה לא נשכח את מה שאמר רוברט לואיס סטיבנסון (Robert Louis Stevenson): "האמת מודחקת על ידי חברים היא הנשק הנגיש ביותר לאויב". אם אנו אוהבים את האמת, עלינו להכחיש בגלוי את תוקף ההכרזה לכל באי-עולם בדבר זכויות האדם, אפילו שהיא מקודמת על ידי האו"ם.

השפעות פתוגניות של מצפון

החיסרון ארוך-הטווח של הפנייה למצפון אמור להספיק כדי להרשיעו, אך הוא סובל גם מחסרונות קצרי-טווח משמעותיים. אם אנו מבקשים מאדם המנצל נחלת-כלל לחדול "בשם המצפון", מה אנו אמרים לו? מה הוא שומע? – לא רק בו ברגע, אלא גם בשעות הקטנות של הלילה, כאשר הוא נזכר – ישן-למחצה – לא רק במילים שאמרנו, אלא גם ברמזי התשדורת הבלתי מילוליים שהעברנו אליו שלא ביודעין? במוקדם או במאוחר, במודע או שלא במודע, הוא חש שקיבל שני שדרים, ושהם מנוגדים זה לזה: 1. (שדר מכונן) "אם לא תנהג כפי שביקשנו, נגנה אותך בגלוי על שלא נהגת כאזרח אחראי"; 2. (השדר הבלתי-מכונן) "אם אכן תנהג כפי שביקשנו, נגנה אותך בחשאי על היותך שוטה, אשר עומד, לבושתו, מנגד – בזמן שאנו, כל השאר, מנצלים את נחלת הכלל".

כולם לכודים אפוא במה שבייטסון (Bateson) כינה "מלכוד כפול". בייטסון ועמיתיו ניסחו טענה משכנעת בעד ראיית המלכוד הכפול כגורם סיבתי חשוב בהתהוות סכיזופרניה. אמנם ייתכן שהמלכוד הכפול אינו מזיק כל כך תמיד, אך תמיד הוא מסכן את הבריאות המנטאלית של כל מי שהוא חל עליו. "נקיפות מצפון", גרס ניטשה, "הן סוג של מחלה".

לעורר את מצפונם של אחרים – דבר זה מפתה עבור כל מי שמנסה להרחיב את שליטתו מעבר לגבולות החוק. מנהיגים בדרגות הגבוהות ביותר נכנעים לפיתוי זה. האם היה נשיא כלשהו במהלך הדור האחרון שלא ביקש מארגוני עובדים למתן את דרישותיהם למשכורות גבוהות יותר באופן וולונטארי, או ממפעלי פלדה לכבד באופן וולונטארי הנחיות תמחור? אינני יכול להיזכר ולו באחד שנהג כך. הרטוריקה הנהוגה בהזדמנויות כאלה מתוכננת לעורר רגשות אשם בקרב אלה שאינם משתפים פעולה.

משך מאות שנים הונח ללא הוכחה כי רגשות האשם הם רכיב בעל ערך, ואולי אפילו הכרחי, של החיים המתורבתים. כעת, בעולמינו הפוסט-פרוידיאני, אנו מפקפקים בכך. פול גודמן (Paul Goodman) מדבר מנקודת המבט המודרנית כשהוא אומר: "מתוך

תחושת אשם מעולם לא צמחה שום טובה, אף לא בינה, מדיניות או חמלה. האשמים אינם שמים לב למושא, אלא רק לעצמם, ואפילו לא לאינטרסים שלהם עצמם – דבר שיכול היה להיות הגיוני – אלא לחרדותיהם.”

אין צורך להיות פסיכיאטר מקצועי בכדי להבין את ההשלכות של חרדה. אנו בעולם המערבי יצאנו זה עתה מתקופת אופל איומה בת שתי מאות של ארוס שהודחק – חלקית על ידי חוקי איסור, אך ביעילות רבה יותר, אולי, על-ידי המנגנונים מעוררי החרדה של החינוך.

מכיוון שקשה לנפק הוכחה, עשויים אנו אפילו לקבוע כי תוצאות החרדה יכולות – לפעמים ומנקודות מבט מסוימות – להיות רצויות. השאלה הגדולה יותר שעלינו לשאול היא האם, כעניין של מדיניות, עלינו לעודד אי פעם את השימוש בשיטה שנטייתה (אם לא כוונתה) פתוגנית מבחינה נפשית. בימים אלה אנו שומעים דיבור רב על הורות אחראית; צמד המילים משובץ בכותרות של כמה ארגונים המסורים למטרת השליטה בילודה. כמה אנשים הציעו מערכות תעמולה כבדות כדי להטמיע אחריות בקרב המולידים שבאומה (או בעולם). אך מה משמעות המילה ‘מצפון’? כאשר אנו משתמשים במילה ‘אחריות’ בהיעדר סנקציות מוצקות, האם איננו מנסים לדכא אדם חופשי בנחלת הכלל כך שיפעל כנגד האינטרס של עצמו? ‘אחריות’ היא זיוף מילולי ל-‘מידה כנגד מידה’ ממשיית. זהו ניסיון לזכות במשהו בעבור לא-כלום.

לפי תפישתי, אם יש להשתמש במילה ‘אחריות’ כלל, יש לעשות זאת באותו המובן שבו צ’ארלס פראנקל (Charles Frankel) השתמש בה. “אחריות”, אומר פילוסוף זה, “היא התוצר של הסדרים חברתיים ברורים”. שימו לב שפראנקל קורא להסדרים חברתיים – ולא לתעמולה.

כפייה הדדית בהסכמה הדדית

ההסדרים החברתיים שמייצרים אחריות הם הסדרים הגורמים לכפייה, מסוג כלשהו. חישובו על שוד בנק. האדם הנוטל כסף מן הבנק, נוהג כאילו הבנק מהווה נחלת-כלל. איך נמנע פעולה כזו? בהחלט לא באמצעות ניסיון לווסת את התנהגותו אך ורק דרך פנייה מילולית לחוש האחריות שלו. במקום להסתמך על תעמולה, אנו הולכים בעקבות פראנקל, ומתעקשים כי בנק אינו נחלת-כלל; אנו מחפשים הסדרים חברתיים ברורים שיגנו עליו מלהפוך נחלת-כלל. איננו מכחישים שבכך אנו מפרים את החופש של שודדים-מועדים, וגם איננו מצרים על כך.

סוגיית המוסריות של שוד בנק קלה במיוחד להבנה, כיוון שאנו מקבלים את האיסור המוחלט על פעילות זו. אנו מוכנים לומר ‘לא תשדוד בנקים’, מבלי לאפשר יוצאים

מן הכלל. אך גם איפוק ניתן 'לייצר' באמצעות כפייה. מיסוי הוא כלי כפייה מוצלח. כדי לדאוג שהקונים במרכז העיר יעשו שימוש מאופק במקומות חניה, אנו משתמשים במדחנים עבור פרקי זמן קצרים, ובקנסות תעבורה עבור פרקי זמן ארוכים יותר. איננו צריכים ממש לאסור על תושב לחנות כמה זמן שהוא רוצה; אנו צריכים רק להפוך זאת ליקר יותר ויותר עבורו לנהוג כך. לא איסור, אלא אפשרויות מוטות על פי שיקול דעת זהיר, הן מה שאנו מציעים לו. איש שדרת מדיסון (= מתעשיית הפרסום) עשוי לקרוא לזה שכנוע; אני מעדיף את כנותה הרבה יותר של המילה 'כפייה'.

'כפייה' היא מילה גסה עבור רוב הליברלים כעת, אך היא אינה חייבת להיות כזו לנצח. כמו עם מילות ארבע-האותיות, זיהומה יכול להיטהר דרך חשיפה לאור, דרך אמירתה שוב ושוב בלי התנצלות או מבוכה. עבור רבים, המילה 'כפייה' מרמזת על החלטות שרירותיות של פקידי בירוקרטיה רחוקים ובלתי אחראים; אך זה איננו מרכיב חיוני של משמעותה. הכפייה היחידה עליה אני ממליץ היא כפייה הדדית, המוסכמת באופן הדדי על רוב האנשים המושפעים ממנה.

לומר שאנו מסכימים הדדית לכפייה אין פירושו לטעון שאנו נתבעים ליהנות ממנה, או אפילו להעמיד פנים שאנו נהנים ממנה. מי נהנה ממיסים? כולנו מתלוננים עליהם. אך אנו מקבלים עלינו את מיסי החובה, כי אנו מבינים שמיסי רשות יעניקו עדיפות לחסרי המצפון. אנו מייסדים מיסים וכלים כופים אחרים, ותומכים בהם (באופן נרגן), כדי לחמוק מאימי נחלת הכלל.

חלופה לנחלת הכלל אינה חייבת להיות מושלמת, אלא רק עדיפה. במקרה של נכסי דלא-ניידי וטובין חומריים אחרים, החלופה בה בחרנו היא מוסד הרכוש הפרטי, כשלצדו זכות ירושה מוסדרת בחוק. האם מערכת זו צודקת באופן מושלם? כביולוג בעל הכשרה בתחום הגנטיקה, הריני מכחיש זאת. נראה לי כי אם אין הבדלים בירושה האישית, על הרכוש החוקי להלום בדיוק תורשה ביולוגית - [כלומר], שאלה אשר מתאימים יותר מבחינה ביולוגית להיות אפוטרופוזי רכוש וכוח, צריכים לרשת יותר על פי חוק. אך הצטרפותם מחדש שוב ושוב של המטענים הגנטיים שמים ללעג את דוקטרינת 'הבן והאב הם היינו הך', המרומזת בחוקי הירושה שלנו. אידיוט יכול לרשת מיליונים, וקרן נאמנות יכולה לשמור על נכסיו ללא פגע. אנו חייבים להודות כי המערכת החוקית שלנו, של רכוש פרטי יחד עם ירושה, אינה צודקת - אך אנו משמרים אותה כי איננו משוכנעים, כעת, כי מישהו המציא שיטה טובה יותר. החלופה של נחלת הכלל מבעיתה מכדי שנשקול אותה. אי-צדק עדיף על חורבן מוחלט.

אחת המוזרויות של המאבק בין רפורמה לבין סטאטוס-קוו, היא שמאבק זה נשלט על ידי סטנדרט כפול, מבלי שתוקדש לכך מחשבה. כאשר מוצע צעד מתקן, לעתים קרובות הוא מובס בו ברגע שמתנגדיו, בתרועת ניצחון, מגלים בו פגם. כפי שהראה קינגסלי

דייוויס, מדבריהם של הסוגדים לסטאטוס-קוו משתמע לפעמים כי שום רפורמה אינה אפשרית ללא הסכמה פה אחד – השתמעות המנוגדת לעובדות ההיסטוריות. ככל שאני מצליח להבין, דחייה אוטומטית של רפורמות מוצעות מבוססת על אחת משתי הנחות בלתי מודעות: (1) שהסטאטוס קוו מושלם, או (2) שהבחירה שאנו ניצבים מולה היא בין רפורמה לבין אי-עשייה; אם הרפורמה המוצעת אינה מושלמת, ככל הנראה עלינו לחכות להצעה מושלמת, ובינתיים להימנע מלנקוט כל עשייה שהיא.

אך לעולם איננו יכולים להימנע כליל מנקיטת פעולה. מה שעשינו משך אלפי שנים, גם הוא פעולה. גם הוא מייצר רעות חולות. מרגע שאנו מודעים לכך שגם הסטאטוס-קוו הוא עשייה, אנו יכולים להשוות את היתרונות והחסרונות ברי-הגילוי שלו עם היתרונות והחסרונות החזויים של הרפורמה המוצעת, תוך שאנו מצמצמים ככל יכולתנו את השפעת היעדר ניסיוננו. על בסיס השוואה שכזו, אנו יכולים לבצע החלטה רציונאלית, שלא תערוך שימוש בהנחה הבלתי מעשית, לפיה ניתן לסבול רק שיטות מושלמות.

זיהוי של הכרח

הסיכום הטוב ביותר לניתוח הנוכחי של בעיות האוכלוסין של האדם הוא אולי זה: נחלת הכלל – אם היא מוצדקת בכלל – מוצדקת רק תחת תנאים של צפיפות-אוכלוסין נמוכה. כיוון שהאוכלוסייה האנושית גדלה, היה על נחלת הכלל להינטש, היבט אחר היבט.

ראשית נטשנו את נחלת הכלל באיסוף מזון, בגדרנו אדמה חקלאית ובהגבילנו שטחי מרעה ואזורי צייד ודיג. הגבלות אלה לא הושלמו עדיין ברחבי העולם.

אחרי כן נוכחנו כי יש לנטוש גם את ההתייחסות לנחלת הכלל כאל אתר לפליטת פסולת. הגבלות על הזרמת שפכים ביתיים התקבלו באופן נרחב בעולם המערבי; אנו עדיין נאבקים למען חסימת נחלת הכלל לזיהום שמקורו ברכבים, מפעלים, תרסיסים קוטלי חרקים, פעולות דישון חקלאיות ומתקני אנרגיה אטומית.

יכולתנו לזהות את הרעות החולות של נחלת הכלל בענייני הנאה מצויה בשלב עוברי אפילו עוד יותר. כמעט שאין הגבלה על הפצת גלי-קול במרחב הציבורי. ציבור הצרכנים מותקף במוסיקה מטופשת ללא הסכמתו. ממשלתנו הוציאה מיליארדי דולרים כדי ליצור תובלה על-קולית שתטריד 50,000 אנשים על כל אדם בודד המובל מחוץ לחוף 3 שעות מהר יותר. פרסומאים מעכירים את גלי הרדיו והטלוויזיה ומזהמים את טווח הראייה של מטיילים. אנו רחוקים מרחק רב מהוצאת נחלת הכלל אל מחוץ לחוק בענייני הנאה. האם זה מפני שהמורשת הפוריטאנית שלנו גורמת לנו לראות בהנאה מעין חטא, ובכאב (כלומר, בזיהום של פרסומות) סימן לסגולה טובה?

כל גידור חדש של נחלת הכלל כרוך בהפרת חירותו האישית של מישהו. הפרות שנעשו בעבר הרחוק מתקבלות בהבנה מכיוון שאף אדם בן-זמננו לא מתלונן על אובדן. אלה הפרות החדשות המוצעות שאלהן אנו מתנגדים בתוקף; הזדעקויות על "זכויות" ו"חירות" ממלאות את האוויר. אך 'חירות' מה משמעה? כאשר אנשים הסכימו הדדית להעביר חוקים כנגד שוד, המין האנושי הפך חופשי יותר, ולא פחות. יחידים הכבולים להגיון של נחלת הכלל חופשיים רק להמיט חורבן כללי; מרגע שהם מכירים בצורך בכפייה הדדית, הם הופכים חופשיים לשקוד על השגת מטרות אחרות. אני מאמין כי היה זה הגל שאמר, "חופש הוא ההכרה בהכרח".

ההיבט החשוב ביותר של ההכרח שעלינו לזהותו כעת, הוא ההכרח של זניחת נחלת הכלל ברבייה. אף פתרון טכני אינו יכול להצילנו מהפורענות של התפוצצות האוכלוסין. חופש להוליד יביא עמו חורבן לכל. כעת, כדי להימנע מהחלטות קשות, רבים מאיתנו מתפתים להטיף למצפון ולהורות אחראית. יש להילחם בפיתוי זה, כי פנייה לבעלי מצפון הפועלים עצמאית מייצרת פעולת-ברירה, אשר מעלימה כל מצפון בטווח הרחוק, ומגבירה חרדה בטווח הקצר.

הדרך היחידה בה אנו יכולים לשמר חירויות אחרות ויקרות יותר ולטפחן, היא באמצעות ויתור על החופש להוליד, ובהקדם האפשרי. "חופש הוא ההכרה בהכרח" – וזהו תפקיד החינוך לחשוף בפני הכול את ההכרח בזניחת החופש להוליד. רק כך נוכל לשים קץ להיבט זה של הטרגדיה של נחלת הכלל.